

OKRUTNOŚĆ (135) *sb f*

Oba o jasne.

sg N okrutność (32). ♦ G okrutności (29). ♦ D okrutności (4). ♦ A okrutność (26). ♦ I okrutnością (17). ♦ L okrutności (7). ♦ V okrutności (1). ♦ pl N okrutności (1). ♦ G okrutności (3). ♦ A okrutności (1). ♦ L okrutnościach (1). ♦ G sg a. pl okrutności (13).

Sł stp notuje, Cn brak, Linde XVI w.

1. *Skłonność do zadawania cierpień i związane z tym pojęcie, okrutne traktowanie kogoś; crudelitas, immanitas Mącz, Modrz, Calep; feritas Mącz, Modrz; atrocitas Mącz, Calep; acerbitas, arrogantia, diritas, severitas, trucitas, truculentia Mącz; tyrannis Modrz; ferocitas Calep (108) : OpecŻyw 85; LubPs S5; RejWiz 172v; Miedzy ktorými żony tákíey okrutności były/ iż gdy nie mogły po porańce łáńki they v Máryuńá vprońić áby w kłáńtorzech zá mnińzki łłuzebne miefzkáły/ przed oczymá nieprzyacielńkimi łwe dzyeńi pobíły BielKron 130, 10, 116, 117v, 146, 167v, 203; Mącz 2b, 19c, 69c, 89d, 120d (9); WierKróc A2v; W okrutności [cesarz Kommodus] łie kochał łáńki tám nie miewał. Káždy z máley przyczyny łmierceń prętko dońtał/ W ogień niektore miotał á drugie záś chwońtał. PaprPan [Gg]4v; Co ielłi ten okrutnością y pychą grzeńzy/ kńóry zbytniego á bezmiernego pánowánia nád ludźmi łwemi vżywa ModrzBaz 47v, 80, 108, 144; Calep lila, 273a, 414b, [507]a; GrabowSet L; Zkąd iáńna rzecz/ że okrutnością/ niewolą/ y liczbą/ záwłze byłá Azya łławna OrzJan 41; LatHar 262; Y podobno dla tego ludźie áż do potopu żwierząt żadnych nie zábijáli [...]: áby zábijáiąc żwierzętá/ do okrutności łię nie zwyczáili/ y potym łię do rońłania krwi ludzkiey nie łpofobili. SkarKaz 314b; KlonWor 65.*

okrutność od kogo na kogo (1): Z nowu Turcy przypuńćili ku łzturmu prońthy lud pierwey/ áby łie ná nich łpracowáli obegnáńcy/ á ktorzy niechńieli/ okrucieńńtwo nád nimi czynił Máchomet/ bo tám ná tákíe wiewńza okrutność od páná łwego niń od nieprzyacielá BielKron 250.

okrutność przeciw komu (4): GliczKsiąż Gv, G2v; BielKron 172v; [Chrystus] Nigdy nie [...] pokazuie inńzey przyczyny złońci y okrutności ich [Żydów] przeciwko iego Minińtrom/ iedno tę iż nie znáią Oycá y Kryńtuńá od niego pońłanego. GrzegRóżn E3.

okrutność czyja [w tym: G sb i pron (25), ai poss (12), pron poss (9)] (46): MiechGlab 33, 44; Cefarz Auguńtus gdi łie dowyedział o tákíey okrutności Herodowey przeciw łynom łwym że ye chciał pomordowáć/ powiedział [...] GliczKsiąż G2v, Gv; Widząc Rzymiánie okrutność Cefárzow á łkázone obyczáie ich/ chcieli záńię Monárchią zátráćić BielKron 141; Ták pińżá o iego [cesarza Witeliusza]/ okrutności/ iż gdy poráził Sylwiuńá v Bebyaku/ chodził miedzy trupy woniáiąc łćirwu człowieczego BielKron 145v; Widząc inńze miáńtá okrutność ich [Krzyżaków] z boiáńni podawáły łie im. BielKron 370, 47v, 98v, 113, 114, 116 (22); GrzegRóżn E3; Mącz 452d; Atz ielł duńeń Mońkiewłki by łrogi Bucephał/ V nas łwą okrutnością nie bęńdzie nic vmiał. WierKróc A3; ModrzBaz 6v, 91v, 144; Wydziałem vdřęczenie ludu mego w Egipńcie/ y włlyńzałem narzekánie ich/ ná okrutności Starońt nád robotámi SkarŻyw 479, 58 marg, 479; StryjKron 71, 712; BielSjem 20; ArtKanc K15v; Phil C, O4, P3, S; LatHar 471; PudłDydo B2v. Cf Wyrażenie.

I sg w funkcji okolicznika sposobu »okrutnością« = *okrutnie*: Przeto ku Neronowi iako vczniowi frego piął y mowił/ aby przestał mordować ludzi krześcianańskich niewinnych okrutnością swoią. *BielKron* 145. Cf »karać okrutnością«, »mścić się okrutnością«, »okrutnością prześladować«.

okrutnością czyją [= *okrutnie jak ktoś*] (1): abowiem pomazałeś łobie ręce krwią krześcianańską/ okrutnością poganiłką *BielKron* 299v.

W połączeniach szeregowych (5): Tak y v człowieka gdy będą paznochty nie łzyrokie ale długie, á zakrzywione na konczach/ znamionują drapieztwo okrutność niewiarę łakomstwo/ zawidzenie y meżoboystwo. *GlabGad* P3v; Rącz wiedzieć wász Krolewka miłość nas łżubniki łwoie ná wyłpie Hłzpanie wielką nędzę y krzywdę ćierpieć/ prze okrutność/ zazdrość/ y łakomstwo Kolumbułá *BielKron* 443v, 128v; *Mącz* 124d; *ModrzBaz* 10v.

W przeciwstawieniu: »dobrota ... okrutność« (1): Ktorzy chcą bezpieczniey okrutniki łkroć ci łie mają dobrotą á nie odzienim łwiatłymi vkazać, bo dobrota łeft pokoy, ale okrutność zły złłk. *BielŻyw* 19.

W porównaniu (1): żadna bełtya niebywa ták łprołna á okrutna/ ktoraby z łego [człowieka] okrutnością mogłá być porownána *ModrzBaz* 6v.

W charakterystycznych połączeniach: okrutność dawna, jawna, niesłychana, przekłeta, wielka (11); pełny (pełen) okrutności (3), przyczyna (2); bać się okrutności, dowiedzieć się, pomścić się (2), przestać, strzec się; zwyczaj się do okrutności; bronić od okrutności (2); wymawiać z okrutności; sfolgować okrutności; cierpieć okrutność (3), uskromić, znamionować; narzekanie na okrutność, żałować się; w okrutność wpaść; grzeszyć okrutnością; uciekać przed okrutnością; kochać się w okrutność, zginąć.

Zwroty: »karać okrutnością« [szyk zmienny] (2): Nie byway nazbyt łpráwiedliwy (to łeft/ nie karz okrutnością ledá o przyczynę.) *BielKron* 81; *Phil* E4.

»mścić się okrutnością« (1): [Tyberiusz] mścił łie nád tymi okrutnością wielką/ ktorzy łego łtrony nie trzymáli/ łedny wywołaniem / drugie ná gárdle. *BielKron* 140.

»okrutność okazować (a. ukazować), czynić, stroić; okrutności wykonanie« [w tym: nad kim (3)] [szyk zmienny] (2:1:1;1): Ale gdy [Tatarzy] tam ludzi nie nalezli, na pułthe domy y nad choremi ludzmi (ktorzy telko zołthali) łwą okrutność vkażowali [valitudinarios sevierunt] *MiechGlab* 33; *BielKron* 370; Insaciabilem crudelitatem exercere, Niełlichána okrutność łtroycić. *Mącz* 69c; *PaprPan* Hh5; *Phil* G4.

»okrutnością prześladować« (1): [Domicjanus] Krześcianań okrutnością przeładował *BielKron* 148.

»okrutności [nad kim, nad czym (= nad kim)] używać« (2): *BielKron* 151v; (nagł) Domicianus okrutny Cefarz Rzymłki. (-) TEn był zwykł okrutności nád ludźmi vzywác/ [...] łednych wyganiał z zyemie/ drugie żywo łupił *PaprPan* Gg4.

Wyrażenie: »czartowska okrutność« (1): Włeczny BÓże z wyłokości/ bądź cześ, chwálał twey miłości/ żeł nas bronil w tey ćiemności/ od Czártowłkiey okrutności *ArtKanc* T5v.

Szeregi: »gniew a okrutność« (1): SErgius trzeci był Papieżem łiedm lat y trzy łiełące/ ten tho był gniew á okrutność dawną w łercu łwoim przeciw Formozowi Papieżowi záchował *BielKron* 172v.

»okrutność i niemiłosierdzie« (1): [Księżna przemyska] podála do łwych łáfiał łego [Kolomana] okrutność powiádaiąc y niemiłosierdzie. *BielKron* 301v.

»okrutność a srogość« (1): gdi tho zá tym isć może/ że fynowie widząc okrutność á frogosć przeciw łobyte oycowfką/ mogą fie przeciw yemu poruffyc *GliczKsiąż* Gv.

»złość a (i) okrutność« (2): KAmbefes fyn Cyrułow/ ktorego pińmo święte zowie Nábchodnozor/ dla iego złości á okrutności/ pińżą go też y Artáxersem być álbo Afwerulem *BielKron* 113; *GrzegRóżn* E3.

Wyrażenia przyimkowe: w znacz, okrutnie, w sposób okrutny: »z okrutności« (1): katowie fie nán [na Jezusa] rzucili z wielkie okrutności ij poczęli drzetz ij liepátz s niego odzienijé *OpecŻyw* 125.

»z okrutnością« (3): A tak że ręce iego [Jezusa] rokołśné z wielką okrutnością związáwífy/ ku Annálfowi iako lotra fromotnie wiedli *OpecŻyw* 108v; *SkarŻyw* 317; *StryjKron* 406.

»w okrutności« (1): Przypadł ieden ze czterzech ktory mu [Neronowi] rękę poštáwił drżącą áz fie fám zábił/ á thák zginął w okrutności iáki fám był *BielKron* 145.

W *przen* (2) : pod ćieniem zwierzchności drugich ludzi/ iádowitą okrutność w łobie mieć [...] ieft to więcey ízaleńftwo/ od Dyablá we złe ludzi wrzucone/ á niż śmiałość ludzką chęcią wziętą. *ModrzBaz* 64.

Wyrażenie: »serdeczna okrutność« = *okrucieństwo serca* (1): Wiele ich ktorzi znienawiści ludzi/ á drudzy z przyrodzoney serdeczney okrutności [mentis feritate] [...] wiele złego wyrządzą ludziom podleyźzego ftanu *ModrzBaz* 72.

Przen [czyja] (3) : Ieśliże co dobrého iéy fye tám przydało/ Szczęście swoię okrutność przyfzłą cukrowáło *ZawJeft* 46.

a) *Ktoś okrutny* (2) : wżytko krześcijánftwo w nim [królu *Olbrachcie*] nádzyeię miało okrutności Tureckiey odeprzec *BielKron* 400v; Nie ípodzieway fie pierwzych áni drugich wići: Nie zwiefz gdy ćię okrutność Pohánfka záchwyći. *KlonWor* 31.

a. *O prawach* (1) : Drugie [znamię] nošili Draconarii, tho ieft/ Smoká málowánego ná Chorągwi (bo też mieli práwá Smokowe od okrutności ták wezwáne) *BielSpr* 13.
[Między znacz. 1. i 2. granice często trudne do ustalenia.]

2. *Okrutny czyn, postępek* (6) : Tám fie nań [cesarza *Julijusza*] wyrwáli Brutus y Kálfyus [...]/ zádałi mu ran XXIII áz vmárł/ [...] nádzyewáli fie też przeto kroleństwo rozdzycić po śmierci iego/ ále ie to omyliło/ bo fie nád nimi Oktáwianus pomścił tey okrutności. *BielKron* 131, 26v.

okrutność czyja [w tym: *G pron* (1), *pron poss* (1)] (2): Przeto Pan náfz nie prágnie twoich okrutności [tj. *zabicia córki na ofiarę*] *ZawJeft* 34. Cf »okrutność udziałać«.

Zwroty: »okrutność [czyją nad kim] udziałać« (1): Cefarz Otá pierwszy fłyfząc iego [*Bolesława*] okrutność kthorą nád brátem świętym mężem vdziałáł [!]/ zebrał przeciw iemu woýfko *BielKron* 323.

»używać okrutności« (1): On Nábuchodonzor/ ktory w wielkiey złości Vżywał tu ná fwiećie wielkich okrutności *WierKróc* A2v.

Szereg: »okrutność i niecnota« (1): Bo ten [cesarz *Sylla*] wielkość Rycerftwá Rzymkiego dał pozábijac y wywołać [...]. Do kthorey okrutności y niecnoty więcey go przywiodłá chćiwość y lákomftwo dobr cudzych *Phil* O.

3. *O zwierzętach: dzikość, krwiożerczość, gwałtowność, przerażenie (2)* : Oto ią [winnicę Pańską] wzburzył wieprz okrutny dziki z laffa á zwierz wielkieu okrutności [singularis feras] łpasł tę winnicę. *WróbŻółt* 79/14.

Wyrażenie przyimkowe: »z okrutnością« = *dziko, gwałtownie (1)*: Werwał fię do niey [winnicy Pańskiej] wieprz leśny z wielką okrutnością/ ten targa, depce, płuie, morzy, bez wżelkieu lutości. *ArtKanc* 116v.

4. *Władza despotyczna, tyrania (1)* : W Mołkwi żadnych praw wftaw/ by namniey nie máią/ A zá práwo okrutność przefto odnafzáią. *WierKróc* B2v.

5. *Niebezpieczeństwo, groźna sytuacja (6)* : Powftańże łam miły Pánye vprzedź człęká złęgo/ [...] Wyrwi nędzną duflę moyę s tákyey okrutności/ Odłęcz twe mále łtadeczko od złych łpołeczności *LubPs* D4, Y5; wypuścił Nephthunus bog morłki Wielorybá z wody ná zyemię/ ktory ludzi požyrał y zárazał párá morowá. Pytáli bogá Apoliná o tę pokułę/ powiedzwał iż to gniew Nephthunow o nie łpełnienie obietnice/ á ták będye długo poki mu nie dádzą ktorego dzyecięciá krolewłkiego ku požarciu/ ná ktore los przypadnie. Boiác łie oni tey okrutności/ pułzczáli lofy ná dzyeci oni *BielKron* 54.

okrutność nad kim (1): *RejPos* 222v cf »srogość a okrutność«.

Wyrażenie: »sroga okrutność« (1): Iáko Lotá [Bóg] [...] zoney łrogiey okrutności/ [...] wywieść raczył. *RejZwierc* 124.

Szeregi: »przygoda, okrutność« (7): Obáčźże ludzki żywot od piwłzey młodości/ Iákich ieft pełen przygod/ iákich okrutności. *RejWiz* 94v.

»srogość a okrutność« (1): Azaś nie łyłał co Pan opowiedác raczy onym krolom/ [...] iż iłłize [!] thu nie znajdá zá żywotow łwoich łáfki á miłofierdzya ięgo/ [...] iáka thám będye łrogość á okrutność nád nimi czáfu łwiętego przyłcia ięgo *RejPos* 222v.

6. *To, co jest straszne, niebezpieczne (2)* : Wiára Noe pływał po onych okrutnościach głębokich czáfu łrogości onęgo pothopu okrutnego. *RejZwierc* 128v; Wzywaymy PANA, ten w łrogim vporze Gładzi/ včíłza igráiące morze/ Dżiká okrutność y niełkromne duchy: Ocean głuchy. *KlonFlis* B3v.

7. *To, że coś jest okrutne; immanitas JanStat [czego] (9)* : *FalZioł* V 51; A ku wietłżęmu karaniu tákowych dla okrutności vczynku włzyłtki té/ którzy bráciá albo oyce łwé zábiiáią/ bezeczci bydź łkázuiemy *SarnStat* 595 [*idem*] 610.

a. *To, że coś jest dotkliwe (4)* : O námiłofciwłłfy Iezu/ tzoż ci męki ij bolełci vczyni okrutnołtz ganiebne łmierci *OpecŻyw* 102, 99, 102; Náuczylz grzechu łmiertelnęgo ciężkołci. [...] Náuczylz piekielných mąk okrutności. *LatHar* 258.

b. *To, że coś jest intensywne, wielkie, znaczne (2)* : Iezu ktorys teyże matki łmutku okrutnołc w wefele obrocil. *TarDuch* C7; Vis frigoris, Okrutność żimná. *Mącz* 499b.

8. *Wielkość, ogrom (1)* : Enormitas, Wielkołc/ Okrutnołc. *Mącz* 250b.

Synonimy cf OKRUCIENSTWO.

Cf **OKRUCIENSTWO**